

Teoretická studie

SELECKÝ, E. 2014. Súčasnosc' a budúcnosť vzdelávania seniorov na Slovensku. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 4, č. 2, s. 129–140. ISSN 1804-526X.

DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele20140402129>.

Príspevek redakcie obdržela: 25. 9. 2014.

Upravený príspevek po recenzním řízení přijat k publikování: 20. 11. 2014.

SÚČASNOSŤ A BUDÚCNOŠŤ VZDELÁVANIA SENIOROV NA SLOVENSKU

Erik Selecký

Abstrakt: Cieľom nášho príspevku je vymedziť základné pojmy a funkcie v oblasti edukácie seniorov. Rozoberáme politiku vlády Slovenskej republiky v oblasti aktívneho starnutia a prepájame ju aj s ekonomickou oblasťou. V ďalšej časti sa venujeme vzdelávaniu seniorov, ktoré prebieha prostredníctvom Univerzít tretieho veku na Slovensku. Ponúkame zaujímavé aktuálne štatistiky z akademického roka 2012/2013. K záveru prinášame pohľad do porovnania súčasnosti a budúcnosti seniorského vzdelávania na Slovensku a venujeme sa téme nových technológií vo vzdelávaní seniorov.

Kľúčová slova: vzdelávanie seniorov, univerzity tretieho veku, aktívne starnutie

PRESENT AND FUTURE OF THE SENIOR EDUCATION IN SLOVAKIA

Abstract: The main goal of this paper is to define the basic terms and functions in the field of seniors education. We analyse the Slovak Government politics concerning active aging and we relate it to economical issues. Another section focuses on senior education by means of the University of the Third Age in Slovakia. Actual statistics of the academic year 2012/2013 are provided here. In the final part, the present situation and the future of senior education in Slovakia are compared, and we also discuss the issue of new technologies in senior education.

Key words: senior education, University of Third Age, active aging

Majú seniori záujem o edukáciu? Môžeme ich vzdelávať aj vychovávať? Aké postavenie v systéme edukácie majú Univerzity tretieho veku? Môžeme aplikovať aj nové formy vzdelávania na túto cieľovú skupinu? Na tieto otázky by sme si odpovedali v našom príspevku. Môžeme skonštatovať, že spoločnosť vo všeobecnosti má záujem sa vzdelávať, ale vzdelávanie nie je na rebríčku hodnôt na prvých miestach. Skôr ho môžeme zaradiť do druhej desiatky ľudských hodnôt. Ak by sme ale porovnali vzdelávanie seniorov, vzdelávanie dospelých a vzdelávanie detí a mládeže (Geragogika – Andragogika – Pedagogika), môžeme tvrdiť, že najaktívnejší a najpozornejší študent je v seniorskom veku. Ale na druhej strane z hľadiska veku sú atribúty, ktoré negatívne ovplyvňujú vzdelávanie, ako sluch, zrak, pohybové ústrojenstvo a ďalšie.

Seniori, ktorí sa rozhodnú študovať na Univerzitách tretieho veku, majú dostatok životnej energie a odvahy sadnúť si znova do študentských lavíc a mali by sme ich v tomto úsilí aj podporovať.

1 Teoretické východiská

Ak chceme hovoriť o pojme edukácia seniorov, musíme si definovať základné pojmy, čo je senior a čo edukácia.

Pojem *senior* používame ako „významovo neutrálny termín nahrádzajúci alebo zastrešujúci iné terminologické vymedzenia, ktoré vznikali na pôde lekárskeho, psychologického, sociologického a iných vedných disciplín na označenie človeka staršieho a starého vekového obdobia, prípadne zaužívali sa ako termíny dôchodkovej administratívy alebo vzdelávacej praxe“ (Čornaničová, 1998, s. 4). Seniora môžeme definovať aj zo strany štátu, keď je to osoba, ktorá poberá dôchodok – predčasný, starobný, vdovský. Psychologický slovník definuje seniora podľa vekového hľadiska: Senior je označenie ľudí starších ako 60 rokov (Hartl, 2004). Môžeme sa prikloniť k tomuto názoru.

Edukácia – z latinského jazyka *educō* = vychovávať, pestovať, živiť a *educatio* = vychovávanie, výchova; z anglického jazyka *education* = vzdelávanie, vychovávanie, vycvičovanie (Ďurič, Hotár, Pajtinka, 2000). Slovné spojenie edukácia seniorov môžeme teda chápať ako výchovu a vzdelávanie ľudí vo veku nad 60 rokov.

Nesmieme zabudnúť ani na definíciu pojmu *geragogika*, ktorý pochádza z gréckeho slova *gerón* = starec, *agógé* = vedenie niekoho; z anglického jazyka *educational gerontology*; ďalšie pojmy viažuce sa na geragogiku sú *gerontagogika*, *gerontopédia*, *gerontopedagogika* a iné (Ďurič, Hotár, Pajtinka, 2000).

Slovné spojenie vzdelávanie dospelých a andragogika už môžeme považovať za udomácnené, avšak novší pojem je geragogika – edukácia seniorov.

Pojem andragogika nie je všeobecne rozšírený, v iných krajinách sa skôr používa termín vzdelávanie dospelých, ďalšie vzdelávanie (Beneš, 2003). Ďalšie pojmy, ktoré by mali byť spojené s andragogikou, sú personalizácia, enkulturácia, socializácia, integrálna andragogika, sociálna andragogika (Palán, 2003).

Chceli by sme dať priestor autorovi Plamínekovi, ktorý v procese vzdelávania a výchovy vyzdvihuje ľudský potenciál: „Ľudia su nositelia ľudských zdrojov. Sú tiež správcovia svojich vlastných zdrojov a môžu ich za určitých podmienok ponúkať a poskytovať svojmu okoliu – napríklad firmám“ (Plamínek, 2010).

1.1 Funkcie edukácie seniorov

Podľa Čornaničovej (1998, s. 68–70) rozdeľujeme funkcie edukácie seniorov „podľa primárnej orientácie na rozvoj osobnostných stránok seniora na:

- a) vzdelávacie,
- b) kultúrno-kultivačné,
- c) sociálno-psychologické.

Podľa špecifického zamerania:

- a) preventívna,
- b) anticipačná,
- c) rehabilitačná,
- d) adaptačná,
- e) posilňovacia,
- f) komunikačná,
- g) kompenzačná,
- h) aktivizačná,
- i) relaxačná,
- j) medzigeneračného porozumenia.“

V našom príspevku chceme zdôrazniť prácu Univerzít tretieho veku v systéme edukácie seniorov, preto sa zameriame prioritne na vzdelávaciu funkciu, ktorá sa orientuje na získavanie vedomostí, zručností, návykov. Nechceme obísť ani kultúrno-kultivačnú funkciu, ktorá hovorí aj o pohybovej výchove – športových aktivitách seniorov.

1.2 Aktívne starnutie

Ak hovoríme o edukácii, nedá nám nespomenúť aj termín aktívne starnutie. Tento termín bol prijatý Svetovou zdravotníckou organizáciou koncom 90. rokov minulého storočia. Ide o pojem, ktorý vychádza z Organizácie spojených národov a hovorí o nezávislosti, účasti na živote spoločnosti, dôstojnosti, starostlivosti a seberealizácii seniorov (Dvořáčková, 2012).

Slovenská vláda 4. decembra 2013 prijala uznesenie vlády SR č. 688, ktorým schvaľuje Národný program aktívneho starnutia na roky 2014–2020 (Národný . . . , 2013). Vládny materiál je rozčlenený na 7 kapitol a svoje miesto v ňom má aj Celoživotné vzdelávanie starších ľudí. Šiesta kapitola má názov Zamestnanosť a zamestnateľnosť starších ľudí. V tejto časti sú definované ciele, ktoré vychádzajú z potrieb starších ľudí. Tieto požiadavky do materiálu definovali zástupcovia, ktorí vzišli z Výboru pre seniorov momentálne pretransformovaného na Radu vlády pre práva seniorov.

Ide o 6 základných cieľov:

1. V záujme zvýšenia kvality života vytvárať nové a rozvíjať existujúce príležitosti na vzdelávanie ľudí vo vyššom veku na podporu ich aktívneho života a širšieho, lepšieho uplatnenia sa na trhu práce.
2. Legislatívne ukotviť jednotlivé druhy a formy vzdelávania starších ľudí do vzdelávacieho systému Slovenskej republiky.
3. Finančne zabezpečiť jednotlivé druhy a formy vzdelávania starších ľudí.
4. Pri formulovaní nového programového obdobia definovať ukazovateľ zvyšovania digitálnej gramotnosti starších ľudí za účelom zlepšovania ich digitálnej gramotnosti.
5. Implementovať programy na zlepšenie finančnej gramotnosti starších ľudí.
6. Posilniť a systematicky rozvíjať kvalitu špecifickej odbornej prípravy kariérových poradcov pre prácu so staršími ľuďmi (Národný . . . , 2013, s. 31 až 34).

Všetky ciele súvisia s edukáciou, a teda so vzdelávaním seniorov. Je to veľmi dobrý materiál, ktorý hovorí nielen o cieľoch, ale aj o opatreniach, gestoroch, spolupracujúcich subjektoch a termínoch plnenia. Je to dlhodobý materiál, ktorý sa bude ročne vyhodnocovať a veríme, že do roku 2020 sa ciele v oblasti vzdelávania seniorov naplnia.

1.3 *Ekonomika edukácie seniorov*

Ekonomika výrazne vplýva nielen na edukáciu dospelých, ale aj seniorov. Môžeme súhlasiť s konštatovaním, že vzdelanostná úroveň obyvateľstva a trvalý rast jeho kvalifikácie je jedným zo základných predpokladov rozvoja ekonomiky v spoločnosti a súčasne podmienkou zvyšovania flexibility trhu práce a zamestnanosti (Hroncová, Emmerová et al., 2010). Ak chceme hovoriť o edukácii seniorov, musíme hovoriť aj o jej financovaní. Hronec (2010) zvyrazňuje, že v porovnaní s vyspelými európskymi krajinami Slovenská republika dlhodobo zaostáva vo verejných výdavkoch na vzdelávanie.

V nadväznosti na predchádzajúcu kapitolu vzdelávanie úzko súvisí aj s financovaním. V roku 2012 prvýkrát vláda Slovenskej republiky spustila výzvu zo štrukturálnych fondov pre vzdelávanie starších občanov nad 50 rokov. Vysoké školy a okresné mestá mali možnosť vypracovať projekt, ktorý bol finančne limitovaný 200 tis. eurami a podporených bolo celkovo viac ako 30 projektov. Celková alokovaná suma bola 5 mil. eur.

Ďalšie možnosti ako zvyšovať vzdelanostnú úroveň starších občanov nachádzame v rôznych grantových výzvach a nadáciách, ktoré sú zamerané na vzdelávanie.

2 **Vybrané štatistické ukazovatele Univerzít tretieho veku na Slovensku**

Pravidelný výskum realizujeme na Asociácii univerzít tretieho veku (ASUTV) už od roku 2012 formou dotazníkov, rozposlaných jednotlivým manažérom Univerzít tretieho veku (UTV). V dotazníku uvádzame základné otázky typu: „Kto je zodpovedný za chod UTV?“, „Koľko má Vaša UTV zapísaných študentov?“, „Ak máte detašované pracoviská, tak uveďte kde?“, ale pýtam sa ich aj na otázky typu: „Organizujete pre študentov exkurzie?“, „Akou formou vypláca lektora?“ Všetky UTV, ktoré sú členmi ASUTV, tento dotazník vyplňujú a môžeme skonštatovať 100 % návratnosť. Cieľom nášho výskumu je porovnanie jednotlivých UTV v počte študentov, v počte detašovaných pracovísk, ale aj porovnanie v iných kategóriách. S výsledkami výskumu sú oboznamovaní členovia ASUTV a aj odborná verejnosť v podobe odborných článkov. Autorom výskumu je vedúci Centra ďalšieho vzdelávania Technickej univerzity vo Zvolene Erik Selecký.

O vzdelávanie seniorov na Slovensku sa aktívne zaujíma 15 UTV a jedna aktívna Akadémia tretieho veku v Pezinku. V našom príspevku sa zameriame hlavne na UTV, ktoré tvoria podstatnú časť vzdelávacích aktivít na Slovensku.

Tabuľka 1

Počty študentov UTV na Slovensku 2013/2014

Č.	Verejná – štátna – súkromná vysoká škola	Študenti
1.	Univerzita Komenského v Bratislave (UNIBA)	1 887
2.	Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB)	830
3.	Slovenská technická univerzita v Bratislave (STUBA)	750
4.	Univerzita Konštantína filozofa v Nitre (UKF)	600
5.	Žilinská univerzita v Žiline (UNIZA)	492
6.	Košice (TUKE)	447
7.	Technická univerzita vo Zvolene (TUZVO)	305
8.	Slovenská poľnohospodárska univerzita Nitra (UNIAG)	239
9.	Trnavská univerzita v Trnave (TRUNI)	234
10.	Prešovská univerzita Prešov (UNIPO)	154
11.	Katolícka univerzita v Ružomberku (KURK)	145
12.	Akadémia ozbrojených síl Liptovský Mikuláš (AOSLM)	124
13.	Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne (TNUNI)	103
14.	Paneurópska vysoká škola Bratislava (PANEUROUNI)	58
15.	Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom (DTI)	24

2.1 Počty študentov Univerzít tretieho veku na Slovensku

Z tabuľky 1 sa dozvedáme, že najviac študentov má UTV na UK v Bratislave. Vysvetlenie môžeme hľadať najmä v dvoch dôvodoch: UTV UK bola medzi prvými UTV na Slovensku a bola založená na jar v roku 1990 a jej sídlo je v hlavnom meste Slovenska, kde žije viac ako pol milióna obyvateľov.

Medzi ďalšie „veľké“ UTV môžeme zaradiť UTV v Banskej Bystrici, UTV na Slovenskej technickej univerzite. Na opačnej strane medzi nováčikov zaradíme UTV na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave a UTV na Dubnickom technologickom inštitúte.

Keď chceme hovoriť o percentuálnom vyjadrení počtu študentov UTV k počtu dôchodcov na Slovensku, je toto percento veľmi malé. K 31. 10. 2014 máme v Slovenskej republike 1 341 007 dôchodcov (Počet..., 2014). Ak toto číslo dáme k pomeru všetkých študentov UTA a ATV dostaneme: 0,49 %. Avšak toto číslo je značne skreslené, keďže vieme, že na UTV môžu študovať už frekventanti od 45 rokov.

Tabuľka 2

Všeobecný ročník UTV na Slovensku

1.	Univerzita Komenského v Bratislave (UNIBA)	áno
2.	Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB)	
3.	Slovenská technická univerzita v Bratislave (STUBA)	áno
4.	Univerzita Konštantína filozofa v Nitre (UKF)	
5.	Žilinská univerzita v Žiline (UNIZA)	
6.	Košice (TUKE)	áno
7.	Technická univerzita vo Zvolene (TUZVO)	
8.	Slovenská poľnohospodárska univerzita Nitra (UNIAG)	
9.	Trnavská univerzita v Trnave (TRUNI)	áno
10.	Prešovská univerzita Prešov (UNIPO)	áno
11.	Katolícka univerzita v Ružomberku (KURK)	
12.	Akadémia ozbrojených síl Liptovský Mikuláš (AOSLM)	áno
13.	Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne (TNUNI)	
14.	Paneurópska vysoká škola Bratislava (PANEUROUNI)	
15.	Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom (DTI)	

2.2 Existencia všeobecného ročníka na Slovensku

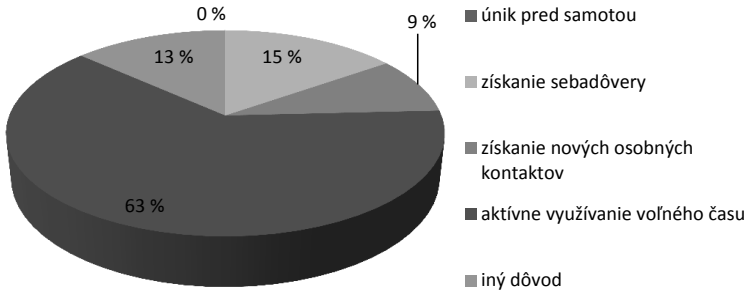
Zaujímavé porovnanie je v prípade prvého všeobecného ročníka (tabuľka 2). Tento bol zavedený z nasledujúcich dôvodov:

- a) adaptácia študentov na systém výučby;
- b) poskytnutie väčšieho prehľadu študijných odborov pre študentov;
- c) zoznámenie sa s vyšším počtom lektorov;
- d) ekonomika – vyšší počet študentov, viac finančných prostriedkov.

Napriek týmto výhodám UTV na Slovensku začínali prvé ročníky rušiť najmä z týchto dôvodov: študenti nechceli čakať celý rok na svoj odbor; nechceli chodiť na prednášky, ktoré ich nezaujímali; nechceli platiť celý rok navyše.

Aj napriek nevýhodám všeobecného ročníka je tento stále využívaný a akceptovaný na šiestich UTV na Slovensku. Na UTV UK má bohatú tradíciu a manažment UTV nemá v úmysle ho zrušiť.

Na UTV ste sa rozhodli študovať z dôvodov:

Obrázok 1. Na UTV ste sa rozhodli študovať z dôvodov?

2.3 Motivácia pri vzdelávaní seniorov

V rokoch 2012–2013 sme robili na vzorke 300 študentov UTV vo Zvolene prieskum v oblasti motivácie študentov a ich pocitov. S niektorými zaujímavými výsledkami by sme sa radi podelili.

Z obrázku 1 máme možnosť skonštatovať, že seniori vo vzdelávaní hľadajú najmä možnosť využívať svoj voľný čas. Mohli by sme povedať, že študent UTV je aktívny senior.

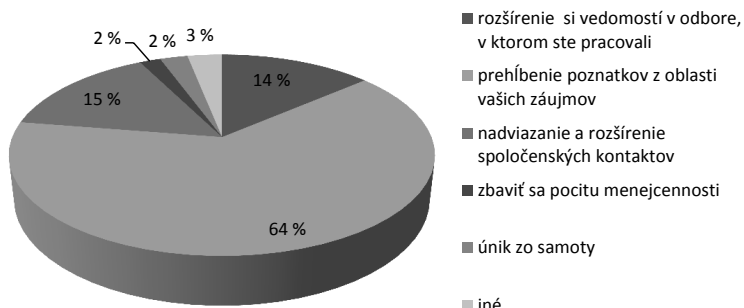
Z otázky: „Čím bolo motivované vaše rozhodnutie študovať na UTV?“ sme chceli zistiť ďalšiu oblasť motivácie. Áno, sú to poznatky a vedomosti, čo seniorov priťahuje na štúdium na UTV (obrázok 2).

Položením otázky: „Pred vzdelávaním na UTV ste trpeli pocitom samoty?“ sa nám potvrdilo, že seniori nehľadajú v UTV formu styku so spoločnosťou. Seniori netrpia pocitom samoty, keď sa rozhodujú na štúdium UTV (obrázok 3).

3 Nové technológie vo vzdelávaní seniorov

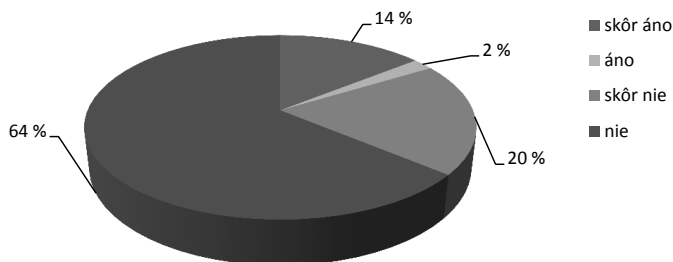
Dnes vieme, že sa seniori vzdelávajú prezenčným spôsobom. Na Slovensku sa používajú minimálne prvky dištančného alebo e-learningového vzdelávania. Dôvody sú nám zrejmé – seniori málo využívajú moderné technológie. Ale v porovnaní s vyspelými krajinami v tejto oblasti zaostávame. Napríklad v Holandsku študenti – seniori na Rotterdam Erasmus university ovládajú

Čím bolo motivované vaše rozhodnutie študovať na UTV?

Obrázok 2. Čím bolo motivované vaše rozhodnutie študovať na UTV?

Pred vzdelávaním na UTV ste trpeli pocitom samoty?

Obrázok 3. Pred vzdelávaním na UTV ste trpeli pocitom samoty?

internet na 95 %. Na Slovensku tiež vnímame vzostup komunikácie študentov seniorov s manažérmi UTV prostredníctvom internetu – prihlášky na štúdium, rozvrh na internete, fotogaléria na internete.

Na základe nielen našich skúseností by sme sa chceli podeliť o víziu budúcnosti vzdelávania seniorov na Slovensku, ktorá môže mať podobu prezentovanú v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Budúcnosť vzdelávania seniorov

Budúcnosť vzdelávania seniorov	Informačný systém pre seniorov (Moodle)
	Sociálne siete – Facebook, Google plus, Twitter
	Videogalérie (Youtube) – krátke videá (študijné programy, aktivity, imatrikulácie, promócie)
	Videohelpy – krátke videá (ako vyplniť prihlášku, ako pracovať v IS, ako sa prihlásiť do sociálnej siete ...)
	WikiSenior – otvorená on-line encyklopédia

3.1 Informačný systém

Je nutné, aby seniори – študenti UTV – mali svoj informačný systém. Chceme, aby sa starší študenti učili novým informačno-komunikačným technológiám?

Ak chceme študentovi verejnej vysokej školy poskytnúť čo najviac informácií o štúdiu, zavádzame do jeho štúdia informačný systém, ktorý sa volá Akademický informačný systém, alebo Univerzitný informačný systém. Pomocou systému sa má možnosť študent prihlásiť na skúšku, nájsť si materiály k predmetu v podobe rôznych formátov (MS Word, MS Excel, MS PowerPoint, PDF a iné). Vie komunikovať s pedagógom a v niektorých prípadoch aj so študentmi.

3.2 Sociálne siete

Sociálne siete sú v súčasnosti považované za veľmi dobrý marketingový nástroj. Sú využívané na podporu predaja a aj vzdelávacích produktov.

3.3 Videogalérie

Na každej UTV môžeme registrovať fotogalériu, ktorá hovorí o jednotlivých aktivitách z minulosti. Za vyšší stupeň môžeme považovať videogalériu, ktorá si vyžaduje okrem zakúpenia techniky (kamera, statív) aj zakúpenie programu, pomocou ktorého budeme videá strihať.

3.4 Videohelpy

V oblasti komunikácie so zákazníkom sa rozširuje možnosť využívania videohelpov. Videohelp – videopomoc slúži najmä na inštruktáž zákazníka, ktorý je oboznámený prostredníctvom videa o určitom postupe.

V prostredí UTV by sme to mohli využiť napríklad:

- ako sa prihlásiť na UTV,
- ako správne pracovať s Informačným systémom,
- ako postupovať v prípade vymeškania prednášky,
- ako správne vypracovať záverečnú správu,
- ako postupovať pri účasti na záverečnej promócií atď.

3.5 Wikisenior

Pojem Wikisenior sme prebrali zo španielskej univerzity tretieho veku, ktorá sídli v meste Castellón de la Plana – University Jaume I. Tento systém pracuje na podobnom princípe ako Wikipédia, je to otvorená online encyklopédia so slobodným obsahom, ktorý môže každý používať, pridávať a meniť.

Nevýhodu má tento systém v samotnom zaškolení lektorov, ale aj študentov, ako s ním pracovať. Obrovskú výhodu to má v tom, že študenti môžu dostávať pravidelne nové informácie od lektorov, kde si ich môžu vzájomne dopĺňať.

Z finančného hľadiska ide o otázku motivácie lektora, aby pracoval s týmto systémom a pravidelne informoval študentov o novinkách v jeho študijnom odbore.

Všetky uvedené nástroje pri komunikácii medzi študentmi – lektormi – organizátormi berieme len ako pomoc pri vytváraní kvality seniorského vzdelávania. Netreba však zabúdať na stúpajúci trend využívania IT medzi seniormi a stále stúpajúcu krivku ich zručností v práci s IT.

Záver

Vzdelávaniu – edukácii seniorov je nutné venovať náležitú pozornosť. Momentálne slovenské vysoké školy zápasia s nedostatkom denných či externých študentov a príčina nie je len v demografickej krivke, ale najmä odchodom mnohých študentov študovať do Českej republiky alebo do iných krajín Európskej únie. Naopak, študentov – seniorov pribúda, dožívajú sa vyššieho veku, viac sa aktivizujú a majú viacero možností. Netreba zabúdať ani na študentov – seniorov, ktorí majú rôzne telesné postihnutia. Pre tých by bolo vhodné pripraviť iné typy vzdelávania ako prezenčné a tam využiť podporu pomocou nových foriem ako dištančné a e-learning.

Literatúra

- ČORNANIČOVÁ, R. 1998. *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave. 159 s. ISBN 80-223-1206-1.
- ĎURIČ, L., HOTÁR, S. V., PAJTINKA, L. 2000. *Výchova a vzdelávanie dospelých: andragogika: terminologický a výkladový slovník*. Bratislava: SPN. 547 s. ISBN 80-08-02814-9.
- DVOŘÁČKOVÁ, D. 2012. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada. 112 s. ISBN 978-80-247-4138-3.
- HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál. 311 s. ISBN 80-7178-803-1.
- HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., ET AL. 2010. *Sociológia výchovy a vzdelávania*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. 350 s. ISBN 978-80-557-0035-9.
- HRONEC, M. 2010. *Ekonomické aspekty výchovy a vzdelávania*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. 138 s. ISBN 978-80-557-0055-7.
- Národný program aktívneho starnutia na roky 2014–2020*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2013. 73 s. ISBN 978-80-89125-18-0.
- PALÁN, Z. 2003. *Základy andragogiky*. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského. 199 s. ISBN 80-86723-03-8.
- PLAMÍNEK, J. 2010. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. Praha: Grada. 318 s. ISBN 978-80-247-3235-0.
- Počet vyplácaných dôchodkov (v mesiacoch)* [online]. c2014, posledná revízia neuvedená [cit. 2014-11-01]. Dostupné z: <http://www.socpoist.sk/pocet-vyplacanych-dochodkov-v-mesiacoch-/3150s>

Autor

Ing. Erik Selecký, PhD., Technická univerzita vo Zvolene, Centrum ďalšieho vzdelávania, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen, Slovenská republika, e-mail: erik.selecky@tuzvo.sk